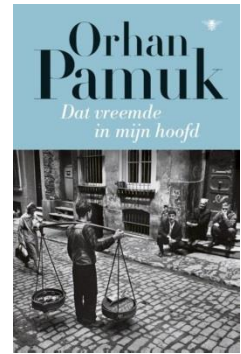

Dat vreemde in mijn hoofd

Margreet Dorleijn

Vertalersgeluktournee 2017

Mijn naam is Margreet Dorleijn en ik sta hier omdat de roman *Dat vreemde in mijn hoofd* van de Turkse schrijver Orhan Pamuk genomineerd is voor de Europese literatuurprijs. Ik vertaalde deze roman samen met mijn collega Hanneke van der Heijden uit het Turks. Dit is het Vertalersgeluktournee dus ik ga wat zeggen over het geluk vertaler te zijn. Ook ga ik uiteraard wat zeggen over het boek en zijn auteur.

Maar ik begin dus met het vertalersgeluk. Iets wat ik me altijd heb afgevraagd is, hoe mensen hun niche in het bestaan vinden, hun bestemming, als die niet zo voor de hand ligt. Voor actrices en piloten is het makkelijk. Maar microbioloog? Activiteitenbegeleider? Of, nog zo'n vreemd beroep: vertaler? Over dat laatste kan ik wat mij betreft wel iets zeggen: het begon bij mij op de middelbare school, in de vierde of vijfde klas. Tot dan was ik bepaald geen enthousiaste scholier, ik haalde drieën en vieren bij de vleet en het is mij een raadsel dat ik nooit ben blijven zitten. Maar – ik zat op het gymnasium -: toen we Tacitus moesten vertalen, Vergilius en Horatius, trof ik mezelf tot mijn eigen niet geringe verbazing regelmatig achter mijn bureautje aan om vrijwillig mijn huiswerk te maken. Ik vond het leuk!

En waaróm is het leuk? Weet ik niet. Gewoon leuk. Het werkt – althans bij mij – zo: je kijkt naar de tekst, je pakt je toetsenbord en je begint. De eerste 10 minuten moet je op gang komen, daarna verdwijnt de tijd. Pas uren later kom je uit een soort trance, meestal als je een zin in de brontekst helemaal niet meer begrijpt. Tijd voor pauze.

Dat trance-effect vind ik heel bijzonder. Zo maak ik een eerste versie, tenminste, bij teksten als die van Pamuk, waar geen talige bijzonderheden zoals dialectgebruik, archaisch taalgebruik of grote stilistische verschillen in zitten. Een eerste versie is, bij mij tenminste, al behoorlijk persklaar. Daarna volgt het fijn slijpen. Dan is die trance afwezig, maar het is evengoed leuk werk. De woorden nét iets preciezer kiezen, het ritme nét iets prettiger laten lopen. Dit is ook de fase waarin ik de research doe. Hoe ziet een verse vijf er precies uit, hoe werkt een getijdencentrale, wat voor zonnepanelen staan er in Beiroet op de daken? Kortom, het is een heerlijk beroep dat als grootste nadeel heeft dat het zo slecht betaald wordt.

Behalve leuk, vind ik vertalen ook zinvol werk. Ik ben er van overtuigd dat de samenleving een stuk soepeler zou lopen als iedereen tijd had of nam om zich in andere levensvisies te verdiepen, vooral als die afkomstig zijn uit een andere cultuur. Ook nu, nu Turkije voortdurend op de voorpagina's van onze kranten figureert, is het best handig zijn om eens te kijken hoe dat precies werkt in de hoofden van bijvoorbeeld de Erdoğan-stemmers. *Dat vreemde in mijn hoofd* van Orhan Pamuk kan zeker helpen bij het begrijpen van de achtergronden van Erdoğan-stemgedrag.

Het boek is een kroniek die begint in de jaren '50 en eindigt in 2013, de verschijningsdatum van de roman. Het is een getrouwe beschrijving van de stadsontwikkeling en urbanisatieprocessen in Istanbul, die wordt verteld aan de hand van de lotgevallen van één familie. Die familie trok, zoals zovelen, eind jaren '50 van het platteland naar de stad. Aangekomen in de stad moest een immigrant binnen één nacht een stuk land zien af te bakenen op het kale heuvelige niemandsland rond Istanbul, en zorgen vier muren te improviseren. Zodra je vier muren, van bordkarton of van stokken met plastic of wat dan ook, overeind had staan, was je wettelijk beschermd tegen 'ontruiming'. Zo ontstonden hele krottenwijken met immigranten als deze familie.

Het boek volgt de familie tot aan vrijwel de huidige dag. Ook Erdoğan komt voor in het boek. Door de ogen van deze familie maken we alle gebeurtenissen in de recente Turkse geschiedenis mee, die gevolgen hebben gehad voor de demografie in Istanbul, zoals de pogrom tegen de Grieken in die stad in de jaren '50 en '60, de toevloed van Koerdische immigranten als gevolg van de oorlog in het Zuidoosten van het land, en uiteraard de massa-immigratie van Anatoliërs zoals deze familie.

Het belangrijkste personage in het boek is Mevlut, die, na een mislukte schoolcarrière, in zijn onderhoud voorziet door als straatventer overdag kip met rijst, en 's avonds boza te verkopen. We maken mee hoe hij verliefd wordt, een meisje schaakt, voor een grote verrassing komt te staan, hoe hij met geboorte en dood te maken krijgt, maar al met al heel gelukkig is, dwalend door de Istanbulsse straten met zijn handelswaar.

Ook door de ogen van andere familieleden kijken we naar het leven in een Istanbulsse krottenwijk, en opvallend genoeg kiest Pamuk daarbij heel vaak het vrouwelijke perspectief, en neemt een feministisch te noemen standpunt in.

Het verhaal is heel spannend, en in eenvoudige zinnen opgeschreven. Dat laatste is Pamuk op kritiek komen te staan. Turkse critici verwijten hem dat hij steeds meer voor een buitenlandse markt is gaan schrijven, en daarbij zijn zinnen opzettelijk kort houdt en versimpelt, om het vertalers makkelijk te maken. Naar mijn idee is dit verwijt voornamelijk toe te schrijven aan de zure druiven wegens Pamuks buitenlandse succes. Bovendien is Pamuk niet erg populair bij veel Turken, omdat hij zich expliciet uitlaat over pijnlijke kwesties zoals de Armeense genocide.

Maar er schuilt toch waarheid in die kritiek van het 'makkelijk schrijven'. In eerdere boeken gaat Pamuk veel meer het vormexperiment aan, zoekt hij naar vernieuwende structuren voor zijn romans, en schrijft hij ook de krankzinnig lange zinnen die zo'n beetje zijn handelsmerk zijn geworden, en waarmee hij een stream of consciousness probeert weer te geven. Sommige van zijn eerdere boeken vragen veel van de lezer. *Dat vreemde in mijn hoofd*, echter, is erg toegankelijk. Je leest het in één ruk uit.

Orhan Pamuk

Pamuk als schrijver is eerder een socioloog en een filosoof dan een psycholoog, vind ik. Zijn personages zijn niet altijd 'van vlees en bloed', al is het wel zo dat vooral zijn vrouwelijke personages vaak heel menselijk zijn. Maar ik vind Pamuk vooral sterk in zijn beschrijving van sociale en culturele conventies, en het filosoferen daarover. Daardoor maakt zijn werk, zeker dit laatste boek, de gedachtewereld van 'de gemiddelde Erdogan-stemmer' zo inzichtelijk. Een scène uit het boek die een prachtig voorbeeld is van een beschrijving van sociale conventies is het volgende: (pp 330 -332).

Dit boek heb ik samen met Hanneke van der Heijden vertaald. Wegens de tijd kan ik nu niet lang ingaan op hoe het is om met iemand anders te vertalen. Ik zeg er alleen dit over: samen vertalen heeft zeker meerwaarde, mits je dezelfde vertaalopvattingen hebt. Hanneke en ik hebben, samen of apart, op twee boeken na, het hele oeuvre van Orhan Pamuk vertaald, dus we zijn allebei zeer vertrouwd met zijn idioom. Helaas is het niet zo, dat met zijn tweeën vertalen ook twee keer zo snel gaat, integendeel. We moeten continu woordenlijsten heen en weer sturen en overleggen, en gezamenlijk de woordkeuze door het hele boek heen in de gaten houden. Maar het is erg leuk om over vertaal problemen te overleggen.

Met één zo'n vertaalprobleem wil ik eindigen, en dat is: De eigennamen van de personages. Natuurlijk verzint geen enkele auteur zomaar een naam voor zijn personages, maar het Turks vormt een extra uitdaging, omdat eigennamen bijna altijd een transparante, concrete betekenis hebben, en daarnaast en vrij nauwkeurig diagnostisch middel vormen voor de politieke opvattingen van de ouders van de naamdragers. Zo komen bijvoorbeeld in dit boek twee jongentjes voor die Bozkurt en Turan heten. Dat is eigenlijk net zoiets als je kinderen tijdens de tweede wereldoorlog Benito en Adolf noemen. De connotatie van de namen Bozkurt en Turan ontgaat natuurlijk de meeste niet-Turkse lezers. En om dit in een voetnoot te zetten is een zwakgebod. Maar je zult toch iets moeten doen om de connotatie van die namen over te brengen aan de lezer. Leest u allen het boek en kijk hoe we dat opgelost hebben. Dank voor uw aandacht.